

Набоков Володимир Володимирович

Біографія

НАБОКОВ, Володимир Володимирович (Набоков, Владимир Владимирович — 23.04.1899, Санкт-Петербург — 12.07. 1977, Лозанна, Швейцарія) — російсько-американський письменник.

Народився у сім'ї вченого і політика, нащадка татарського князя Набока Мурзи, Володимира Дмитровича Набокова, відомого юриста і громадського діяча, одного з лідерів Конституційно-демократичної (кадетської) партії, члена Державної Думи. Батько Набокова був англоманом, тому англійську мову його син вивчив раніше, ніж російську. Велика домашня бібліотека, яка, крім світової класики, уміщувала усі новинки не лише художньої, а й науково-популярної літератури, журнали з ентомології (звідки походить пристрасть Набокова до метеликів), домашні вчителі, шахи, теніс, бокс — сформували коло інтересів і майбутніх тем творчості Набокова. У 1911 — 1916 рр. Набоков навчався в одному із найпрестижніших навчальних закладів Росії — Тенишевському училищі, де почав писати вірші, які видавав коштом батька і які пізніше назвав "банальними любовними віршами". Відразу ж після Жовтневої революції, у листопаді 1917 р., батько переправив родину у Крим, а невдовзі перебрався туди й сам, де увійшов до складу кримського уряду як міністр юстиції.

Як і багато ровесників, Набоков мав намір вступити у Денікінську армію, але більшовицькі війська наступали настільки стрімко, що родина Набокових змушена була евакуюватися. Через Туреччину, Грецію, Францію родина добралася в Англію, де Набоков вступив у Кембриджський університет, вивчав російську та французьку літератури. Паралельно писав статті з ентомології, опублікував есе "Кембридж" (під псевдонімом Володимир Сірін) та цілий ряд віршів у російській і зарубіжній періодиці. 1922 р. в родині Набокових трапилася страшна трагедія: 28 березня трагічно загинув батько Набокова, котрий у залі берлінської філармонії захистив своїм тілом від кулі, випущеної російським монархістом, свого опонента, відомого історика П. Мілюкова.

У червні 1922 р., після закінчення Кембриджу, Набоков переїхав у Берлін, де заробляв на прожиток репетиторством (уроки англійської та французької мов, навчання грі в теніс) та публікаціями в емігрантських виданнях. Упродовж 1922— 1923 рр. Набоков багато перекладав відомих європейських поетів: Р. Брука, П. де Ронсара, О'Саллівана, А. Теннісона, В.Б. Єйтса, Дж. Н. Г. Байрона, Дж. Кітса, Ш. Бодлера, В. Шекспіра, А. де Мюссе, А. Рембо, Й.В. Гете й ін. У періодиці були опубліковані оповідання, п'єси "Смерть" ("Смерть" 1923), "Дідусь" ("Дедушка", 1923), "Трагедія пане Морна" ("Трагедия господина Морна", 1924); вийшли друком поетичні збірки "Гроно" ("Гроздь", 1923) та "Вишній шлях" ("Горный путь", 1923). 15 квітня 1925 р. Набоков одружився із російською єврейкою Вірою Євсейвною Слонім і того ж року видав свій перший роман "Машенька" ("Машенька", 1925). У романі відтворене психологічний стан значної частини тогочасної російської еміграції, що не прийняла радянське владу,

але водночас не змогла віднайти себе у чужому середовищі. У цьому "напівавтобіографічному", за авторським означенням, творі ліричною домінантою звучить мотив ностальгії головного героя, котрий повсякчас лине думками на батьківщину, де залишилася його кохана — Машенька, "вся його юність, його Росія

Становлення Набокова-прозаїка було пов'язане не лише з традиціями російської класичної літератури, а й із досягненнями західноєвропейського модернізму, особливо у сфері потоку свідомості та реконструкції пам'яті (творчість М. Пруста, Ф. Кафки, Ж. Жіроду). Провідна тема ранньої творчості Набокова — доля, що підпорядковує собі вчинки людини, але яка, своєю чергою, підпорядкована ще більш могутній і загадковій силі — містицизму. Майже в усіх набоковських романах 20-х — середини 30-х рр. ця тема поєднується з роздумами про сенс життя та проблеми емігрантського існування. У 20—30-х рр. Набоков видав друком романи "Король, дама, валет" ("Король, дама, валет", 1928), у якому змальований любовний трикутник і де письменник використовує картярські метафори (наприклад, порядок розділів відповідає порядку карт однієї масті!); "Спостерігач" ("Соглядатай", 1930) — історія "маленької людини", емігранта Смурова, котрий здійснив невдалу спробу самогубства, але не здогадуючись про це, переживає подальші події з позиції мертвої людини; "Подвиг" ("Подвиг", 1932) — розповідь про молодого російського емігранта, одержимого ідеєю пробратись у сталінську Росію, хоча б для того, щоби знайти там свою смерть; "Камера обскура" ("Камера обскура", 1933) — головний герой, покараний через некеровану пристрасть спочатку духовною, а згодом і фізичною сліпотю, стає іграшкою в руках безпринципних людей; "Відчай" ("Отчаяние", 1936) — у центрі якого особистість творця, процес роботи над літературним твором.

Серед найдовершеніших творів Набокова цього періоду емігрантська критика майже одноставно виокремила романи "Захист Лужина" ("Защита Лужина", 1929), "Запрошення на страту" ("Приглашение на казнь", 1938) і "Талант" ("Дар", 1937—1938). Роман "Захист Лужина" присвячений геніальному шахісту і "жахові шахових безодень". У центрі роману — доля талановитого шахіста Лужина, трагічно ізольованого від усього світу своїм рідкісним даром, що, зрештою, призводить його до божевілля та самогубства. У романі "Запрошення на страту" увага автора зосереджена на внутрішньому світі головного героя — Цинцинната Ц., котрий перебуває у в'язниці, очікуючи страти. У чому полягає провина героя, так і залишається невідомим. Автор лише натякає, що Цинциннат є злочинцем через "якусь свою особливість і бажання приховати свою особливість від інших". У Цинцинната є своє минуле, у якому він почувався щасливим. У цьому минулому наявні сни, у яких світ уявляється йому шляхетним і одухотвореним. Але тепер не залишилося нічого: кохана жінка його зрадила, мати і рідні не зрозуміли, а самого Цинцинната оточив світ лицемірства і моральних страждань. Герой потрапив в ізольований простір, але немає жодної людини, котра б "розмовляла його мовою". Навіть сусід по камері, котрий намагається нав'язати Цинциннатові свою дружбу, врешті-решт виявляється катом, котрий і страчує засудженого.

У центрі роману "Талант" — духовне життя юного поета Федора Костянтиновича Годунова-Чердинцева, російського емігранта в Берліні. Складники його внутрішнього світу — любов до батька та нареченої, до дитинства та літератури. Усе це надихає його на чудові вірші, які гармонійно вплетені у тканину роману, а також на розповідь про російського письменника та літературного критика М. Чернишевського, яка складає окремих розділ роману. Чернишевський змальований як ідейний антипод Годунова-Чердинцева, як пародія на революційного демократа і письменника. Він позбавлений таланту, яким наділений Годунов-Чердинцев. Дивовижний талант поета — це талант пам'ятати і талант оживляти цю пам'ять за допомогою художнього слова.

Незважаючи на фантастичну творчу активність у 30-х рр., Набоков постійно відчував матеріальні нестатки. Літературна праця не приносила особливих прибутків, тому доводилося читати лекції, організовувати виступи, що також майже не давало заробітків. Залишатися у Німеччині було неможливо не лише через матеріальні труднощі, а й через різке погіршення морально-політичної атмосфери в країні, яка чим далі, тим більше підпорядковувалась ідеям фашистського екстремізму. У Берліні сім'я Набокова замешкувала до 1937 р., а потім, побоюючись репресій з боку фашистської влади, переїхала у Париж, а згодом, у 1940 р., емігрувала у США. Майже весь час свого перебування в Америці Набоков викладав російську мову та літературу (російську та європейську) у різних американських навчальних закладах: упродовж 1941—1948 рр. — у Вельслейському коледжі на відділеннях англійської літератури, англійського віршування, французькому, німецькому, італійському та іспанському; з 1948 до 1958 р. — був професором у Корнельському університеті; у 1951 — 1952 рр. читав лекції у Гарвардському університеті. Чотири томи його лекцій пізніше будуть опубліковані англійською мовою: "Лекції про літературу" (1980), "Лекції про "Улісса" (1980), "Лекції про російську літературу" (1981) і "Лекції про "Дон Кіхота" (1983). Паралельно, впродовж 1942—1948 рр., Набоков був співробітником Музею порівняльної зоології у Гарвардському університеті. У 1945 р. Набоков отримав американське громадянство, у 1953 р. — премію фонду Гуггенхейма і премію Американської академії мистецтв і літератури. Лише у 1959 р. гонорари за книжки, які Н. видав у США, дозволили йому відмовитися від викладацької роботи і цілковито зосередитися на літературній діяльності.

Англомовне середовище, у яке потрапив Набоков з переїздом у США, спонукало його до спроб писати англійською мовою. Першою книгою, яку Н. написав англійською, — став роман "Справжнє життя Себастьяна Найта" ("The Real Life of Sebastian Knight", 1941). Він засвідчив не лише досконале знання автором "нової" літературної мови і його потягло образно-метафоричного експерименту, а й окреслив найважливіші тематичні координати художнього світу письменника, що залишалися незмінними впродовж усього його подальшого творчого шляху. Провідні із них — це вигнання і здобуття духовної вітчизни, довічна самотність митця та його спротив вульгарній і заземленій повсякденності у процесі натхненної творчості, яка духовно облагороджує низьку реальність і самого митця. Подібну метаморфозу і переживає

безіменний герой-оповідач роману — названий брат рано померлого англійського літератора російського походження Себастьяна Найта, котрий заповзявся написати його біографію, аби захистити пам'ять померлого від свавілля несумлінних дослідників і мемуаристів.

Якщо "Справжнє життя Себастьяна Найта" у сюжетно-образній побудові тяжіло до ранніх російськомовних творів Н. ("Машенька", "Захист Лужина"), то наступний англomовний роман "Під знаком позашлюбних" ("Bend Sinister", 1947), дія якого відбувається у вигаданій країні з жорстоким диктаторським режимом, — викликав асоціації з його антитоталітарним романом "Запрошення на страту". Головний герой роману — Адам Круг намагається примирити реальність із власними уявленнями про життя і стає жертвою націонал-соціалістичної диктатури, яку він помилково звеличує. У ще одному англomовному романі "Пнін" ("Pnin", 1957) Н. розповідає історію російського емігранта і змальовує портрет рафінованого професора, котрий зазнає поразки, намагаючись пристосуватися до умов проживання у США. У пам'яті людей залишаються лише смішні манери професора та його безпорадна англійська — те, що у книзі Набоков називає "пнінізацією". Але зібрання смішних історій про старомодного Тимофія Пніна має і свій трагічний підтекст: самотність, відірваність від історії, талант, який виявився нікому не потрібним.

Найбільш резонансним із творів Набокова американського періоду творчості виявився англomовний роман "Лоліта" ("Lolita", 1955; рос. версія автора — 1967), у якому йдеться про немолодого європейця-інтелектуала, охопленого фатальною пристрастю до дванадцятилітньої американки. Головний герой твору — "світлошкірий удівець" Гумберт Гумберт, котрий помирає у в'язниці, так і не дочекавшись судового вироку, залишає після себе рукопис-сповідь, у якому відверто і пристрасно визнає своє "злочинне" кохання до дівчини-підлітка Лоліти (Долорес Гейз). Через це фатальне кохання Гумберт одружується з матір'ю Лоліти, "добродешною" Шарлоттою. Коли їй потрапляє на очі щоденник Гумберта і вона дізнається про справжні причини шлюбу, то у відчаї поспішає у поліцію, але потрапляє під автомобіль. Гумберт спокушає Лоліту і вирушає разом з нею в автомобільну подорож по США. Зрештою, Лоліта потрапляє до рук іншого спокусника, драматурга Клера Куїльті, і вже у фіналі роману ще раз зустрічається з Гумбертом. На той час це вже заміжня, вагітна жінка. Зібравши гроші для своєї колишньої коханки, яких вона дуже потребувала, Гумберт знаходить і вбиває Клера Куїльті, після чого й потрапляє до в'язниці. Невдовзі після смерті Гумберта помирає й Лоліта, народивши у Різдво 1952 р. мертву дівчинку.

Перші спроби видати роман у США закінчились цілковитим фіаско. Зауважуючи відвертість еротичних сцен, змальованих у романі, видавці відмовлялись друкувати твір Набокова. Перша публікація роману відбулась в одному з паризьких видавництв, з числа тих, що спеціалізуються на авангардній та еротичній літературі. Але все змінилось після того, як роман Набокова підтримав відомий англійський письменник Г. Грін, котрий назвав "Лоліту" однією із трьох найкращих книг 1955 р. Перше американське видання роману справило ефект вибуху бомби і стало справжньою

літературною сенсацією. Ставши світовим бестселером, "Лоліта", окрім усього іншого, збагатила свого творця (лише за право на її екранізацію він отримав від компанії "Гарріс-Кубрик-Пікчерз" 150 тис. доларів) і зробила "найнепомітнішого письменника з невимовним ім'ям" (як пожартував в одному із інтерв'ю сам Набоков) всесвітньо відомим автором. Услід за самим Набоковим, котрий вважав "Лоліту" своїм вершинним досягненням — "серйозною книгою, написаною із серйозною метою", провідні американські та європейські критики дійшли думки, що "жодної особливої "статевої відваги" у "Лоліті" немає... По суті "Лоліта" — це не еротичний роман, а сумна розповідь про людські пристрасті і силу вульгарності" (М. Слонім).

Крім романів, Набоков видав і кілька збірок оповідань: "Дев'ять оповідань" (1951; англ. мовою "Весна у Фіальте та інші оповідання" ("Весна в Фиальте и другие рассказы", 1956; рос. мовою), "Набоківська дюжина" ("Nabokov's Dozen" 1958; англ. мовою).

В американський період своєї творчості Набоков виступав не лише як прозаїк, а й як перекладач-критик і теоретик літератури, поет: переклад англійською віршів В. Ходасевича (1941), "Три російські поети" ("Three Russian Poets", 1941; переклади творів О. Пушкіна, М. Лермонтова Ф. Тютчева), статті "Мистецтво перекладу" (1941), "Нотатки перекладача" (1957), літературознавчі й автобіографічні праці "Микола Гоголь" ("Nikolai Gogol", 1944), книги спогадів "Аргументований доказ" ("Conclusive Evidence" 1951), "Інші береги" (1954), збірки поезій "Вірші. 1929-1951" (1952; рос. мовою), "Вірші" ("Poems", 1959; англ. мовою).

З 1960 р. і до кінця свого життя родина Набокових мешкала у Швейцарії, у мальовничому курортному містечку Монтре, що на березі Женевського озера. У Монтре Набоков багато працював насолоджувався життям і творчою свободою. Наприкінці життя на запитання кореспондента Бі-Бі-Сі, чи повернеться він коли-небудь у Росію, Набоков відповів: "Я ніколи не повернусь, з тієї причини, що вся та Росія, яка потрібна мені завжди зі мною: література, мова і моє власне російське дитинство..." Помер Набоков у Лозанні у віці 78 років від бронхіальної інфекції. Похований письменник поблизу Монтре.

У швейцарський період творчості Набоков написав романи: "Блідий вогонь" ("Pale Fire", 1962) — сатира на академічний педантизм, а в плані форми — це поема з 999 рядків і коментар до неї нібито зроблений божевільним ученим з Нової Англії, котрий виявився королем якоїсь міфічної країни; "Ада, або Пристрасть" ("Ada or Ado: A Family Chronicle", 1964) — роман про інцест і одночасно про феномен часу; фантасмагорія яка пародіює десятки класичних літературних творів; "Прозорі речі" ("Transparent Things", 1972 де також містяться роздуми про парадокси часу; "Поглянь на арлекінів!" ("Look at the Harlequins!", 1974) — сповідь літнього російського письменника-емігранта, що містить численні натяки на життєвий шлях та творчість самого Набокова. У той самий період були опубліковані збірки англійських оповідань Набокова "Набоківський квартет" (1966), "Знищення тиранів та інші оповідання" ("Tyrants Destroyed", 1975), книга "Вірші і завдання" ("Poems and problems", 1971; рос. і англ. мовами), переклад

"Слова о полку Ігоревім" та коментар до нього (1960), 4-томний неримований переклад з великим літературознавчим коментарем "Євгенія Онегіна" О. Пушкіна (1964), нова редакція книги спогадів "Говори, пам'яте" ("Speak, Memory", 1966; англ. мовою).

В. Назарець